

PRAKTIINE

VÄÄRTUS-
KASVATUSE

TÖÖRAAMAT KASSIJUHATAJALE

GRETE POOPUU

SISUKORD

Eessõna	1
Soovitused raamatu täitmisel ja kasutamisel	
Mõisted	2
Tööraamatu läbivad mõisted ja nende definitsioonid	
Väärtuskasvatus	3
Marvin W. Berkowitz ja iseloomukasvatus	
Klassijuhataja roll	4
Klassijuhataja kui väärtuskasvataja	
Peatükk I	5
Suhted õpilastega - teineteise tundmaõppimine ja teadlik suhete loomine	
Peatükk II	8
Klassijuhataja kui eeskuju - positiivseks eeskujuks olemine ja selle tähtsus	
Peatükk III	11
Ootused õpilastele - minu ja meeskonnana ootused ning ootuste kommunikeerimine	
Peatükk IV	14
Motivatsioon - õpilaste sisemise motivatsiooni toetamine	
Peatükk V	17
Praktiseerimine - väärtuste harjutamise võimalused	
Peatükk VI	20
Väärtuste selgitamine - soosiva keskkonna ja võimaluste loomine	
Peatükk VII	23
Suhted lapsevanematega - lapsevanemate kaasamine iseloomukasvatusse	
Lõpetuseks	26
Kokkuvõte ja soovitused	
Kasutatud kirjandus	28

EESSÕNA

SOOVITUSED RAAMATU TÄITMISEL JA KASUTAMISEL

Hea klassijuhataja!

Hoiad enda käes väärtuskasvatuse tööraamatut, mis on loodud selleks, et suunata Sind analüüsima enda töö ja tegevuse väärtuskasvatuslikke aspekte klassijuhatajarollis olles. See on Sinu väärtuskasvatuse töövahend!

Tööraamat tugineb teadlase **Marvin W. Berkowitzi** iseloomukasvatuse seitsmele printsiibile ja jaguneb nende järgi seitsmeks peatükiks. Need koosnevad kolmest leheküljest - teoreetiline taust ja relevantsus, praktiline ülesanne ning eneseanalüüsi küsimused ja edasised soovitused. Lisaks on raamatus eraldi peatükkidena välja toodud läbivad mõisted, lühikokkuvõte iseloomukasvatusest ja klassijuhataja rollist väärtuskasvatajana ning kokkuvõte ja edasised soovitused.

Praktilised ülesanded on eneseanalüüsile põhinevad. Eneseanalüüsi eesmärk siin tööraamatus on suunata iseennast klassijuhataja rollis paremini tundma õppima ja enesest teadlikumaks saama. Eneseanalüüs on sisend edasiseks enesearenguks ja tegevussuundadeks. Seejuures on oluline meeles pidada, et kõik vastused põhinevad Sinu isiklikul arvamusel ning valesid vastuseid siin ei ole.

Soovitused tööraamatu täitmisel:

- Võta endale tööraamatu täitmiseks piisavalt aega
- Leia endale tööraamatu täitmiseks keskkond, kus saad keskenduda
- Praktiliste ülesannete täitmisel kasuta meelepäraseid kirjutusvahendeid
- Tee tööraamatus julgelt omapoolseid märkmeid
- Vajadusel ja soovi korral paljunda ülesandelehti
- Kasuta ülesandeid täites vaid iseenda teadmisi

Väärtuslikke avastusi soovides!

Grete Poopuu

MÕISTED

TÖÖRAAMATU LÄBIVAD MÕISTED JA NENDE DEFINITSIOONID

Tööraamatus on läbivalt kasutusel mõisted, mille tähendusest arusaamine on vajalik selleks, et teemast ja kontekstist paremini aru saada. Alljärgnevalt on kirja pandud tööraamatu läbivad mõisted ja nende definitsioonid:

- **Väärtuskasvatus** - (kitsamas tähenduses) protsess, mille käigus sisendamise, selitamise, arutluse ja refleksiooni abil kujundatakse sihipäraselt kellegi väärtushoiakuid; (laiemas tähenduses) inimese väärtushinnangute, hoiakute ja iseloomu kujunemine tema keskkonna mõjul (Haridussõnastik, 2020).
- **Väärtus** - asja, nähtuse või olendi positiivne tähendus, mis juhib inimese tegevust ja otsustamist erinevates olukordades (Haridussõnastik, 2020).
- **Väärtuste selitamine** - dilemmade üle arutlemine eri seisukohtade ja aspektide nägemiseks väärtuskasvatuse (Haridussõnastik, 2020).
- **Eneseanalüüs** - oma iseloomu, võimete ja tegevusmotiivide eritlus ja hindamine, sageli toetudes teadmistele oma minevikust (Haridussõnastik, 2020).
- **Iseloomukasvatus** - väärtuskasvatuse üks lähenemisviisidest, mille fookuses on selliste tingimuste loomine, mis võimaldavad ja toetavad moraalselt heakskiidetavate omaduste kujunemise ja kinnistumise (Parder & Hirsnik, 2020).

VÄÄRTUSKASVATUS

MARVIN W. BERKOWITZ JA ISELOOMUKASVATUS

Väärtuskasvatuse üheks lähenemisviisiks on iseloomukasvatus, mille taustaks on Aristotelese vooruseetika. See keskendub tingimuste loomisele hariduses, mis võimaldavad ja toetavad moraalselt heakskiidetavate omaduste ja iseloomujoonte kujunemise ja kinnistumise (Parder & Hirsnik, 2020). Iseloomukasvatust on põhjalikult uurinud ja analüüsinud mainekas haridusteoreetik **Marwin W. Berkowitz**. Tema toob välja seitse printsiipi, millele iseloomukasvatuse juures tähelepanu juhtida (Berkowitz, 2002):

- kuidas inimesed last kohtlevad
- kuidas lapsele olulised inimesed kohtlevad teisi inimesi lapse juuresolekul
- et hea iseloom on koolis kõigilt oodatud
- et positiivne iseloom oleks toetatud
- et oleksid võimalused praktiseerida positiivset iseloomu
- et oleksid võimalused väärtuste selitamiseks
- et lapsevanemad oleksid positiivselt kaasatud kooli iseloomukasvatusse

Iseloomukasvatuses on määrava tähtsusega häid iseloomuomadusi soosiv keskkond ja see, kuidas last ümbritsev keskkond suhtub temasse. Tõhusaks iseloomukasvatuseks peab koolikeskkond olema õpilaste autonoomiat soodustav ja toetav, aruteludele avatud ja turvaline. Õpilast ümbritsevad ja ka tema enda suhted teistega on iseloomukasvatuse juures otsustava tähtsusega. Seetõttu on tugev fookus suunatud suhetele koolikeskkonnas - need peavad olema heatahtlikud, toetavad, ausad ja avatud, austavad ning stabiilsed. Koolikeskkond peab seega soosima õpilasele esmalt heade iseloomuomaduste kogemise teda ümbritseva poolt ning alles seejärel looma võimalused õpilasel ka ise heade iseloomuomaduste avaldamiseks. Heade iseloomuomaduste kogemisel on aga võtmeroll õpetajal – tema kannab siinkohal iseloomukasvataja vastutust ning tema käitumine peab saama (ja tahes-tahtmata saabki) õpilastele eeskujuks. Õpetaja kõige mõjuvõimsamaks tööriistaks on tema ise. Efektive iseloomukasvatus algab enda kui õpetaja peeglist ning esimene samm teadlikuks iseloomukasvatajaks saamisel on peeglist vaatamine. (Berkowitz, 2021)

KLASSIJUHATAJA ROLL

KLASSIJUHATAJA KUI VÄÄRTUS- KASVATAJA

Iga õpetaja – olgu selleks klassiõpetaja, aineõpetaja, pikapäevarühma õpetaja, abiõpetaja või tööraamatus fookuses olev klassijuhataja – kujundab oma õpilastes teadlikult või ebateadlikult erinevaid väärtusi, ehk on väärtuskasvataja (Schihalejev, 2011). Iga õpetaja kõige mõjukamaks tööriistaks seejuures on tema ise. Kuigi see on nii iga õpetaja puhul, on klassijuhataja väärtuskasvatajakas olemisel suur erinevus selgelt olemas, kuna vaid klassijuhatajatöö põhineb täielikult väärtuskasvatusel (Klassijuhataja käsiraamat, 2019).

Töös ühe konkreetse klassi ja selles olevate õpilastega saavutab klassijuhataja nendega parema kontakti ning õpib nende individuaalseid võimeid ja omadusi sügavuti tundma. Samuti õpivad õpilased teistest õpetajatest paremini tundma oma klassijuhatajat, kuna suhtlus temaga on mitmekülgsem ja lähedasem. Seeläbi on klassijuhataja oma tegevusega oma klassi õpilastele silmapaistvaks eeskujuks. Sellest tulenevalt ongi just klassijuhatajal soodne võimalus ja eeldused panustada teadlikult oma klassi õpilaste mitmekülgsesse arengusse, mis on kasvatus- ja õppetöö eesmärgiks ning mis peab toetama õpilast tervikuna (Käis, 2018).

Lisaks õpilaste individuaalsele tundmaõppimisele on klassijuhataja ka oma klassi kui grupi tundmises ekspert. Klassijuhatajal on võimalus klassisiseseid protsesse ja dünaamikat mõjutada ja seeläbi vajadusel reguleerida ka selles ilmnevat väärtuseid, mis tihti mõjutavad selles olevaid õpilasi ka individuaalselt. Seega on juhtroll klassi kui grupi väärtuskultuuri loomisel ja selle hoidmisel klassis just klassijuhatajal (Klassijuhataja eneseanalüüsimudel, 2022).

Nii grupi kui ka individuaalse, teadliku väärtuskasvatuse teostamiseks on klassijuhatajal mitmeid võimalusi ja keskkondi – arenguevestluste läbiviimisel, igapäevasel suhtlusel õpilastega nii vahetult aga ka näiteks sotsiaalmeedias, klassijuhatajatundides, õppereisidel ja ekskursioonidel, koolisündmustel, aga ka näiteks klassiõhtutel ja -öödel. Kõik need sündmused kannavad endas väga suurt väärtuskasvatustlikku potentsiaali. Teadliku väärtuskasvataja jaoks on see ressurss, mida kasutada strateegilise ja teadliku väärtuskasvatuse teostamiseks.

PEATÜKK I

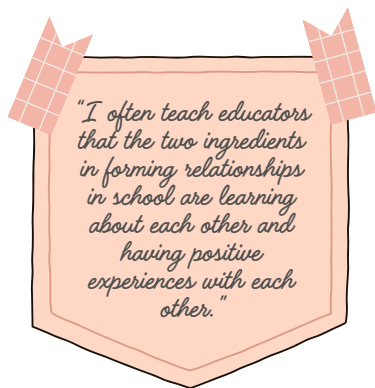
SUHTEDE ÕPILASTEGA: TEINETEISE TUNDMAÕPPIMINE JA TEADLIK SUHETE LOOMINE

Milleks suhted?

Usalduslikud, toetavad ja stabiilsed suhted koolikeskkonnas on määrava tähtsusega õpilaste iseloomu ja väärtuste kujunemisel. Suure osa oma ärkvelolekuajast veedab õpilane koolis ja on mõjutatud sealsest kliimast ja väärtustest selles. Sellest tulenevalt on kvaliteetsed suhted koolis efektiivse iseloomukasvatuse aluseks, kuna loovad selleks soodsa ja vajaliku pinnase, millele järgmised sammud seada. Seega peavad tõhusaks iseloomukasvatuseks suhted olema prioriteediks nii klassijuhatajal, aga ka laiemalt tervel koolikogukonnal.

Kuidas klassijuhatajana suhteid luua?

Suhete loomine, hoidmine ja kujundamine peab klassijuhatajal tõhusaks iseloomukasvatuseks olema teadlik, regulaarne ja strateegiliselt läbimõeldud tegevus. Usalduslike suhete loomiseks klassis on olulisel kohal teineteise tundmaõppimine ja ühised postiivsed kogemused. Seda nii õpilastel omavahel, aga ka õpilaste ja

klassijuhataja vahel. Just sellised toetavad tegevused, mis võimaldavad teineteist paremini tundma õppida, aga ka juba häid suhteid hoida ja toetada, peavad olema põimitud õppe- ja kasvatustöösse. Selleks on klassijuhatajatöös mitmeid võimalusi:

- klassiõhtud ja -ööd,
- väljasõidud,
- koolisündmustest osavõtmine,
- klassijuhatajatunnid,
- ja palju muudki.

Samuti on klassijuhatajal võimalik koostööd teha ka aineõpetajatega, lõimides iseloomukasvatustlikke tegevusi ka muu õppetöoga.

Praktiline ülesanne 1

Usalduslike suhete aluseks on teineteise tundmine. Selleks, et analüüsida enda teadmisi oma klassi õpilastest, palun Sul täita iga oma klassi õpilase kohta alljärgnev joonis ja

kirjutada sellele abivahendeid kasutamata:

- õpilase täisnimi ja sünnipäev
- 5 fakti tema kohta (huvid, iseloomuomadused vms)

Raami sisse joonista või kleebi temast portree!

Nimi:

Sünnipäev:/...../.....

Minu teadmised temast:

♥
.....
♥
.....
♥
.....
♥
.....
♥
.....

→ *Paljunda!*

Küsimused eneseanalüüsiks

1. Milliste õpilaste kohta teadsin kirjutada kõige rohkem ja miks?

.....

2. Millise õpilaste kohta teadsin kirjutada kõige vähem ja miks?

.....

3. Milliseid ühiseid jooni leian endal ja oma õpilastel?

.....

4. Millised teadmised õpilastest põhinevad minu isiklikul kogemusel ja millised teistelt, näiteks kolleegidelt?

.....

Mis edasi?

Igas klassis on neid õpilasi, keda märkad Sa ilmselt rohkem ja neid, keda on keerulisem märgata. Põhjuseid selleks on mitmeid - mõned õpilased on ülevoolavalt silmatorkavad ja mõned vastupidiselt vaiksed ja tagasihoidlikud. Klassijuhatajana on aga oluline märgata mõlemaid ja mõlemaid ka tundma õppida, et luua nendega usalduslik suhe. Selleks soovitan Sul võtta fookusesse edaspidi need õpilased, kelle puhul oli Sul keeruline joonist täita - suhtle nendega ja õpi neid tundma!

Õpilaste tundmaõppimisest võib tekkida ka petlik illusioon juhul, kui suur osa Sinu teadmistest tuleb aga hoopis kolleegidelt ja mitte Sinu enda

isiklikust kogemusest õpilastega. See kindlasti ei toeta usalduslike suhete tekkimist, kuna saadud info võib olla ekslik ning tekitada eelarvamusi.

Kui leidsid endal ja õpilastel ühiseid jooni, siis ehk on see miski, millele mõni järgmine tegevus või teema üles seada?

Veel võimalusi

Sedasama profiililehte on hea kasutada ka klassis, paludes õpilastel teineteise kohta need täita. Seda võib teha nii individuaal- kui ka grupi- või paaritööna. Tagasiside saamiseks võid õpilastel paluda profiilileht täita ka Sinu enda kui klassijuhataja kohta. Sel juhul tuleks tagada aga õpilastele anonüümsus, kui nad seda soovivad.

PEATÜKK II

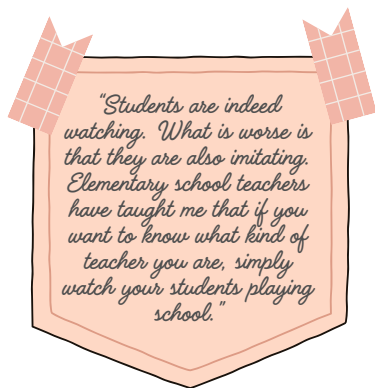
KLASSIJUHATAJA KUI EESKUJU – POSITIIVSEKS EESKUJUKS OLEMINE JA SELLE TÄHTSUS

Milleks eeskuju?

Iseloomukasvatases on võtmeroll neil, kes õpilast ümbritsevad ja sellel, mida nad oma käitumisega peegeldavad. Kahtlemata on kõik täiskasvanud õpilasele positiivseks või negatiivseks eeskujuks, seega on eeskuju rollis terve kooli töötajaskond. Õpilased jälgivad täiskasvanute käitumist, nende omavahelist suhtlemiskultuuri, nende otsuseid ja valikuid, nende reaktsioone ja muudki, millest kõigest nad õpivad ja oma väärtussüsteemi märkmeid teevad ning mida ka ise imiteerivad. Efektiivseks iseloomukasvatuseks peab seega prioriteediks seadma positiivsed eeskujud ja selle, kuidas selles rollis teadlikult toimida.

Kuidas olla positiivne eeskuju klassijuhatajana?

Positiivseks eeskujuks olemine peab tõhusaks iseloomukasvatuseks olema teadlik ja strateegiline tegevus. See nõuab järjepidevust, enesekontrolli ja ka oskust iseennast kõrvalt vaadata

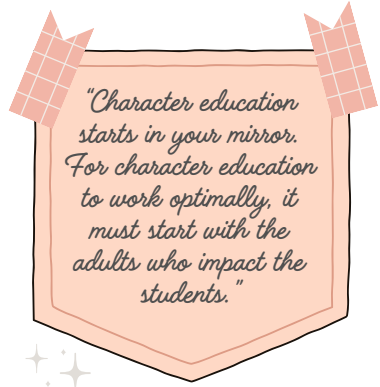
mõistmaks, milliseid väärtuseid minu enda käitumine ja tegevus peegeldab ja mida õpilased sellest õppida võivad.

Positiivse eeskuju kehastamisel tasub meeles hoida, et kõik need väärtused, mida ootad oma õpilastelt, peavad saama tõestust ja märgatud ka Sinu enda käitumises õpilaste poolt. Seda mitte ainult õpilastega suheldes ja läbides, vaid ka kolleegidega - sellegi tunnustajaks on õpilased. Positiivseks eeskujuks olemisel on tähtis, et head ja ka õpilastelt oodatud iseloomomadused saaks Sinu käitumises ja tegevuses regulaarselt tõestust ja kinnitust õpilaste poolt.

Praktiline ülesanne 2

Iseloomukasvatus algab meist endist, mistõttu on oluline end ja enda omadusi analüüsida. Alloleval joonisel palun:

- joonista enda portree peeglisse,
- kirjuta vasakule 5 enda positiivset omadust
- ja paremale 5 enda negatiivset omadust.

Minu positiivsed omadused

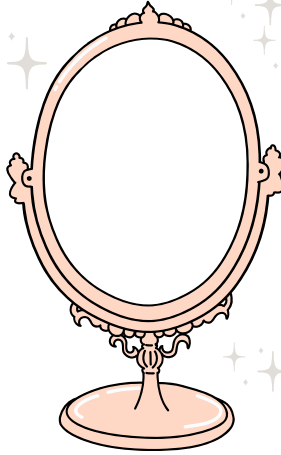
.....

.....

.....

.....

.....

Minu negatiivsed omadused

.....

.....

.....

.....

.....

Nii nagu eelpool öeldud, on oluline, et õpilane oleks tunnistajaks klassijuhataja positiivsetele omadustele väljendumisele tema tegevuste ja käitumise kaudu. Niisama oluline on

analüüsida, kuidas õpilane võib tunnistajaks olla klassijuhataja negatiivsetele omadustele, et aru saada, mida edaspidi vältida või mida nendest õppida. Palun Sul kirja panna:

Millistes olukordades näeb õpilane minu positiivseid omadusi?

.....

.....

.....

.....

.....

Millistes olukordades näeb õpilane minu negatiivseid omadusi?

.....

.....

.....

.....

.....

Küsimused eneseanalüüsiks

1. Kes on minu enda eeskujud ja milliste omaduste poolest?

.....

2. Millistes olukordades tunnen kõige enam, et õpilased minu käitumist jälgivad ja sellest eeskjuju võtavad?

.....

3. Kuidas rakendan klassijuhatajana teadmist sellest, et olen eeskjuju?

.....

4. Kuidas saan enda negatiivseid loomumadusi töös õpilastega positiivselt kasutada?

.....

Mis edasi?

Nagu juba öeldud sai, peab eeskujuks olemine tõhusaks iseloomukasvatuseks olema teadlik ja strateegiline. Nii Sinu kui klassijuhataja positiivseid kui ka negatiivseid omadusi on võimalik kasutada strateegiliselt.

Häid omadusi tasub igal sammul rakendada ja demonstreerida - seda nii igapäevases suhtluses ja läbikäimises, aga ka pealtnäha pisidetailides nagu teretamine või õpilastega silmside loomine ja nendele naeratamine. Negatiivsed omadused tasub aga pöörata tagurpidi nii, et nendest saaksid positiivsed õpimomendid nii õpilastele, aga ka Sulle endale. Neil teemadel saab näiteks kogu klassiga

algotada arutelusid, teha rollimänge ja muudki, mille käigus toimub analüüs ja mille tulemusel pöörata negatiivne positiivseks.

Veel võimalusi

Peegliga ülesannet on võimalik klassiga ka üheskoos teha, suunates õpilasi enda positiivseid ja negatiivseid omadusi analüüsima. Tasub meeles hoida ja ka õpilastele rõhutada, et nemad ise on samuti eeskujuks ka teineteisele ja teistele õpilastele. Hea viis selle mõtestamiseks õpilastega on üheskoos arutada, milliste omadustega on võimalik eeskujuks olla, kellele ja ka kuidas. Nii võib kooruda arutelust mõni järgnev teema või tegevus, millega eeskujuks olemist ka praktiseerida.

PEATÜKK III

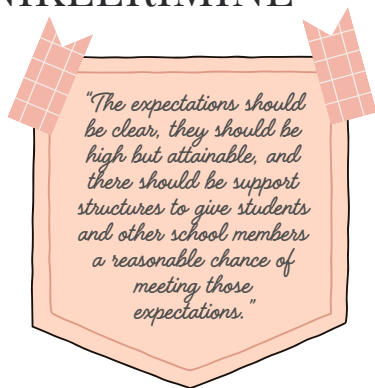
OOTUSED ÕPILASTELE – MINU JA MEESKONNA OOTUSED NING OOTUSTE KOMMUNIKEERIMINE

Milleks ootused?

Ootused ja nende selge kommunikeerimine koolikeskkonnas mängivad olulist rolli selles, milline koolikeskkond ise on. Need loovad vundamendi positiivse koolikultuuri tekkimiseks kogu kooli-pere üleselt. Samuti on ootused tervele koolikogukonnale kompassiks, suunates kõigi käitumist ja tegevust soovitud tulemusteni. Selged, kõigile üheselt arusaadavad ja saavutatavad ootused on seega vajalikud ja kasulikud selleks, et luua positiivset koolikultuuri, mis omakorda toetab õpilaste väärtuste kujunemist selles.

Millised on meeskonna ootused õpilastele?

Koolitöötajate kui meeskonna ootused õpilastele on reeglina sõnastatud kooli dokumentides, millega on ilmselt tutvunud ja kursis koolitöötajad ise, harvemini aga õpilased. Sellest tulenevalt ei pruugi õpilased ise täpselt mõistagi seda, mida neilt koolis oodatakse. Seda eriti juhul, kui ootustest ka selgelt ja regulaarselt ei räägita.

Millised on aga klassijuhataja ootused õpilastele?

Klassijuhataja ootused võivad olla meeskonna omadest aga hoopis erinevad ja ka erineva rõhuasetusega. Võib olla ka juhuseid, kus klassijuhataja ootused ei kattu või on lausa vastuolus meeskonna omadega. See võib luua keerulise ootuste süsteemi, millest võib õpilasel olla raske aru saada ja sellest tulenevalt ka neile ootustele vastata. Selle vältimiseks ja ennetamiseks on oluline, et klassijuhataja oleks kursis meeskonna ootustega ja üheskoos nendega kommunikeeriks selgelt ka enda ootusi õpilastele.

Praktiline ülesanne 3

Et kaardistada ja analüüsida Sinu ja meeskonna ootused ning nende ühisosad, palun Sul joonisele kirja

Minu ootused

panna esmalt:

- 3 Sinu enda peamist ootust oma klassi õpilastet
- ja seejärel 3 meeskonna peamist ootust.

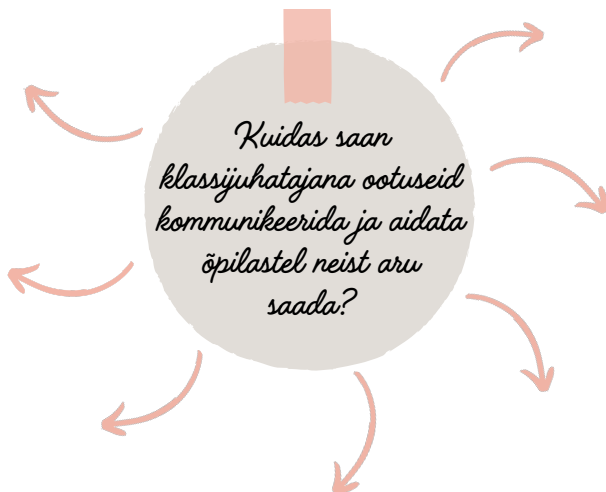
Ühenda joonega need ootused, mis on kattuvad mõlemal osapoolel.

Meeskonna ootused

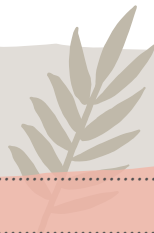

Nagu eelpool öeldud, on ootuste puhul oluline nende selge ja üheselt arusaadav kommunikeerimine ja ka see, et õpilastel oleks võimalusi ootuste üle arutleda, nende kohta

küsi ja ka oma arvamust nende kohta avaldada. Selleks palun Sul alloleval joonisel kirja panna:

Küsimused eneseanalüüsiks

1. Millised minu ja meeskonna ootused on kattuvad?

.....
.....

2. Kui tihti ja kuidas räägin õpilastele oma ootustest?

.....
.....

3. Kuidas olen ootustele vastamisel õpilastele ise eeskujuks?

.....
.....

4. Kuidas saan toetada õpilasi ootustele vastamisel?

.....
.....

Mis edasi?

Ootused koolikeskkonnas võivad olla õpilaste jaoks raskesti arusaadavad, kui neid ei kommu­ni­keerita selgelt ja regulaarselt. Samuti võib palju segadust tekitada see, kui ootused on meeskonnal ja klassijuhatajal erinevad või erineva rõhuasetusega. Samuti on oluline meeles hoida, et kõrgemad ootused vajavad rohkem tuge nendele vastamiseks. Klassijuhatajana on hea täpselt teada seda, millised on meeskonna ootused õpilastele. Selle eelduseks on dokumentatsiooniga (näiteks kodukord) tutvumine ja ka vajadusel selle meeldetuletamine endale. Samuti on vajalik analüüsida ka seda, millised on minu enda ootused. Nii nagu eelnevas peatükis öeldud sai, on klassijuhataja eeskujuks oma

õpilastele. Eeskujuks peab ta olema ka ootustele vastamisel. On oluline, et klassijuhataja kehastaks ka ise seda, mida õpilastelt oodatakse.

Veel võimalusi

Klassijuhatajana on oluline õpilasi ootustele vastamisel toetada, luues selleks mitmekülgseid võimalusi, näiteks:

- algatada klassis arutelusid,
- visualiseerida ootused,
- teha rollimänge,
- teha klassis ootuste bingo,
- ja palju muudki loovat.

Seda tehes aitame me õpilastel ja ka iseendal paremini aru saada, mida meilt oodatakse ja miks seda oodatakse.

PEATÜKK IV

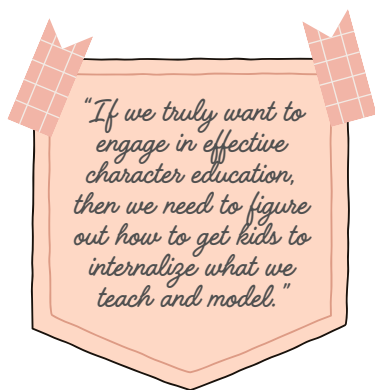
MOTIVATSIOON – ÕPILASTE SISEMISE MOTIVATSIOONI TOETAMINE

Milleks motivatsioon?

Õpilase motivatsioon mõjutab olulisel määral seda, milliseks kujunevad tema väärtused ja loomumadused. Välised motivaatorid võivad olla küll tõhusad lühiajaliselt, kuid ebatõhusad pikemas perspektiivis. Seetõttu on oluline koolikeskkonnas toetada õpilaste sisemist motivatsiooni, et õpilase tegevus koolis leiaks sügavama tähenduse ja pikaajalisema mõju tema enda jaoks. Seda eriti iseloomukasvatuses, mille eesmärk on suunata õpilasi iseenda sees mõtisklema väärtuste teemade üle ja leidma neis enda jaoks tähendused.

Kuidas klassijuhatajana sisemist motivatsiooni toetada?

Sisemise motivatsiooni eelduseks on positiivse ja turvalise klassikliima loomine. Nii nagu eelpool ka mainitud, eeldab see omakorda usalduslikke suhteid ja ühiseid arusaamisi sellest, mis on oodatud ja ka sellest, millised on klassi ühised kokkulepped. See loob eeldused ja keskkonna, milles õpilased unnevad end turvaliselt ning milles neil

on turvaline harjutada avatust ja eneseväljendust, sest just seda iseloomukasvatus ja väärtuste teemadega tegelemine nõuab. Sisemiseks motivatsiooniks on vajalik toetada õpilaste (Deci & Ryan, 2000):

- seotusvajadust,
- autonoomsusvajadust,
- ja kompetentsusvajadust.

See eeldab klassijuhataja strateegilist ja teadlikku tegevust, rakendades sisemist motivatsiooni toetavaid praktikaid nagu valikute pakkumine, mõtestamine, õpilaste kuulamine, märkamine ja tunnustamine, julgustamine ja muudki sellist.

Praktiline ülesanne 4

Klassijuhatajana on oluline, et minu käitumine ja tegevus toetaks õpilaste sisemist motivatsiooni selleks, et iseloomukasvatus oleks efektiivne.

Alloleval joonisel palun ühenda joonega keskel olevad sisemist motivatsiooni toetavad tegevused:

- esmalt regulaarsuse siltidega
- ja seejärel teadlikkuse siltidega.

Regulaarsus

Ma teen seda tihti

Ma teen seda vahetevahel

Ma teen seda harva

Teadlikkus

Ma teen seda teadlikult

Ma ei tee seda teadlikult

Arvestan õpilaste tempoga

Võimaldan arvamusel avaldada

Luban õpilasel olla tema ise

Võimaldan erinevaid valikuid

Aksepteerin eriarvamusi

Toetan õpilaste häid suhteid

Luban õpilastel koostööd teha

Julgustan aktiivselt osalema

Toetan ihiseid ettevõtmisi

Võimaldan õpilastel teineteist tundma õppida

Julgustan õpilasi küsima abi

Väljendan õpilastele seda, et ma usun neisse

Selgitan oma ootusi õpilastele

Luban õpilastel ise vastused leida

Annan õpilastele tagasisidet positiivse kohta

Küsimused eneseanalüüsiks

1. Mil määral ja kui teadlikult toetan oma õpilaste sisemist motivatsiooni?

.....
.....

2. Millised on minu õpilaste välised motivaatorid?

.....
.....

3. Millised on minu sisemised motivaatorid klassijuhatajatöö tegemisel ja kuidas need väljenduvad?

.....
.....

4. Millised on minu välised motivaatorid ja kuidas need väljenduvad?

.....
.....

Mis edasi?

Motivatsioon on nii õpilaste kui ka klassijuhataja koolielus ja -toimingutes olulisel kohal, kuna mõjutab suuresti seda, kuidas ja mida me teeme ja miks. Välised motivaatorid võivad olla küll tõhusad lühiajaliselt, kuid pikemas perspektiivis mitte. Seega tuleks toetada õpilaste sisemist motivatsiooni. Seeläbi toetad ka enda kui klassijuhataja ja väärtuskasvataja tööd, kuna sisemiselt motiveeritud õpilased on rohkem huvitatud ja pühendunud õppetöösse ja tegemistesse. Oluline on tundma õppida ka iseenda motivaatoreid ja kõrvalt jälgida seda, kuidas minu motivatsioon teistele - minu õpilastele - paista võib ja millist sõnumit see endas kannab.

Nii nagu eelmistes peatükkides öeldud, oleme me eeskujuks õpilastele kõige selle poolest, mida välja peegeldame.

Veel võimalusi

Õpilastelt tagasiside saamiseks võid paluda neil endil hinnata seda, kui tihti Sina kui klassijuhataja nende hinnangul ülesandes olevaid tegevusi teed. See annab hea võimaluse saada õpilaselt endalt sisendit selleks, et enda tööd veelgi efektiivsemaks muuta. Niisama oluline on analüüsida ka enda sisemist motivatsiooni ja selle tegureid. Selleks võid veelkord vaadata siltidel olevaid tegevusi ja mõelda sellele, mil määral ja kes neid tegevusi Sinu toetamiseks meeskonnas praktiseerib.

PEATÜKK V

PRAKTISEERIMINE – VÄÄRTUSTE HARJUTAMISE VÕIMALUSED

Milleks praktiseerida?

Väärtuste kujunemisel ja iseloomukasvatuses on tähtsal kohal võimalus häid loomuomadusi ja väärtusi praktiseerida. Selle käigus saab õpilane isiklikud kogemused, millele tuginedes kujunevad ja kinnistuvad tema edasised väärtused.

Kuidas praktiseerida väärtuseid?

Väärtuste praktiseerimine on igapäevaelu lahutamatuks osaks, kuid tihtipeale ei ole see mõtestatud ega teadlik protsess. Koolikeskkonnas on väärtuste praktiseerimiseks mitmeid võimalusi nii õppetöö, aga ka õppetööväliste tegevuste raames. Näiteks toimub väärtuste kujundamine ja nende praktiseerimine tunnis käitumise ajal, tehes tunnitöid, suheldes õpetajatega ja muugi taustal.

Väärtuste praktiseerimiseks ja heade loomuomaduste avaldumise võimaldamiseks on klassijuhatajal aga kõige soodsam pinnas, kuna tal on teistest koolitöötajatest tihtipeale lähedasem ja usalduslikum side oma klassi õpilas-

tega. Klassijuhataja jaoks peab aga tõhusaks iseloomukasvatuseks väärtuste praktiseerimise võimaldamine olema teadlik, strateegiline ja läbi mõtestatud protsess.

Selleks on vaja esmalt analüüsida seda, milliseid väärtuseid on võimalik õpilastel koolis toimuva abil juba praktiseerida ja milliste väärtuste või loomuomaduste avaldumiseks õpilastel võimalusi veel ei ole. Samuti on oluline, et õpilased ise saaksid väärtuste üle arutleda ja sisendi anda selleks, milliseid väärtuseid nad veel praktiseerida sooviksid. See toetab nende sisemist motivatsiooni ja aitab neil selles sügavamalt tähendust leida.

Praktiline ülesanne 5

Väärtuste kujunemisel peab õpilasel olema võimalusi neid praktiseerida. Alloleval joonisel palun Sul esmalt:

- väikestele siltidele kirja panna väärtused, mis Sinu meelest on olulised ja mida õpilane peaks praktiseerima.

Joonise all on Sulle abiks ka nimekiri erinevatest väärtustest.

Igal kooli- või klassisündmusel, kus osaleb klass koos klassijuhatajaga, on kindlasti väärtuseid, mida üheskoos praktiseeritakse. Nüüd palun Sul:

- suurtele siltidele kirja panna 5 olulisemat klassi- või koolisündmust, millel koos oma klassiga osaled.

Seejärel tõmba joon sündmusest nende väärtusteni, mida on võimalik selle raames harjutada.

Praktiseeritav väärtus

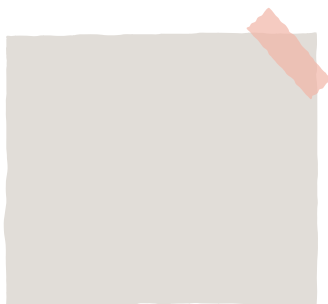
Sündmused

Praktiseeritav väärtus

Tervis, keskkond, õiglus, sallivus, kultuuriline mitmekesisus, demokraatia, ausus, hoolivus, headus, töökus, ilumeel, õnnetunne, tarkus, sõprus, armastus, vabadus, aumeel, inimõigused, võrdsus, tänulikkus, loovus, heatahtlikkus, kohusetunne, ettevõtlikkus, enesekontroll, kannatlikkus, optimism, sport, solidaarsus, vastutustunne, kultuur, jätkusuutlikkus, eneseväljendus, traditsioonid, abivalmidus, heategevus, julgus, iseseisvus, enesekindlus, empaatia, koostöö, sihikindlus, pühendumus, lahkus, usaldus, viisakus, perekond

Võis juhtuda nii, et mõni väärtus leidis praktiseerimisvõimalusi mitmel sündmusel, kuid mõni mitte ühelgi. Kui nii juhtus, siis palun:

- kirjuta paremal olevale sildile need väärtused, millele need sündmused praktiseerimisvõimalust ei andnud.

Küsimused eneseanalüüsiks

1. Milliste tegevustega saan võimaldada õpilastel praktiseerida neid väärtuseid, mis eelmises harjutuses sildile jäid?
2. Kuidas väljendan ise neid väärtuseid, mille ülesandes välja valisin?
3. Kuidas julgustan ja motiveerin õpilasi väärtuseid praktiseerima?
4. Mil määral mõtlen ma sellele, et kõik ühistegevused endas väärtuseid kannavad?

Mis edasi?

Õpilaste väärtuste kujunemiseks ja tõhusaks iseloomukasvatuseks on oluline võimaldada õpilastel väärtuste praktiseerimist. Seda tehes tekivad õpilasel isiklikud kogemused, millele väärtused tuginevad ja ka hiljem kinnistuvad. Et see toimuks mõtestatult ja tõhusalt, on vaja neid võimalusi luua teadlikult, regulaarselt ja strateegiliselt ning analüüsida, milliseid väärtuseid kannavad endas juba toimuvad sündmused. Need väärtused, mida soovime oma õpilastes arendada, toetada ja kujundada, peavad saama rohkesti praktiseerimisvõimalusi. Kindlasti tasub ka meeles hoida, et eksimine on õppimise lahutamatuks ja ühtlasi ka vajalikuks osaks. Seda ka väärtuskasvatuses. Õpilased vajavad

turvalist keskkonda ja teadmist, et ka vigade tegemine on lubatud. Klassijuhataja võimuses on suunata õpilasi vigadest õppima, pöörates negatiivne taaskord positiivseks õpimomendiks.

Veel võimalusi

Klassijuhatajana on väärtuste praktiseerimisvõimaluste loomiseks mitmeid võimalusi, näiteks:

- rollimängude abil,
- külalisesinejate toel,
- infotehnoloogia abil,
- ja muudki.

Samuti on oluline kaasata sellesse ka õpilased ise, suunates neid arutlema oluliste väärtuste üle ja välja pakkuma võimalusi, kuidas neid praktiseerida.

PEATÜKK VI

VÄÄRTUSTE SELITAMINE – SOOSIVA KESKKONNA JA VÕIMALUSTE LOOMINE

Milleks arutelud?

Arutelud, diskussioonid, väitlused ja muugi selline täidavad olulist rolli õpilase väärtuste kujunemisel. Need suunavad õpilast väärtustest mõtlema, aidates seeläbi tal paremini aru ja selgust saada tema enda väärtustest ja hoiakutest, aga ka teiste omadest. Väärtuste selitamise käigus toimuvad olulised väärtuskasvatustlikud protsessid - kriitiline mõtlemine, empaatia-võime ja sotsiaal-emotsionaalsete oskuste areng ning muugi. Tõhusaks iseloomukasvatuseks on seega vajalik õpilastele teadlikult luua võimalused ja ka keskkond, mis väärtuste üle arutlemist soosiks.

Kuidas luua turvaline ja toetav keskkond, milles väärtuste üle arutleda?

Väärtuste selitamiseks soosiva ja toetava keskkonna ja võimaluste loomine hõlmab teadlikku tegevuse planeerimist, avatud ja kaasava atmosfääri loomist ning toetavate strateegiate kasutamist. Klassijuhatajana

on sellise keskkonna ja võimaluste loomiseks mitmeid ja mitmekülgseid võimalusi. Prioriteediks peab olema toetava, turvalise, avatud ja kaasava keskkonna loomine. See peab algama usalduslikest suhetest ja ühistest kokkulepetest. Õpilaste julgustamine ja motiveerimine aruteludeks on samuti olulisel kohal. Konkreetseid ja teadlikke tegevusi väärtuste üle arutlemiseks on klassijuhatajana võimalik lõimida näiteks:

- klassiõhtute ja -öödega,
- klassi- ja koolisündmustega,
- arenguevestlustega,
- klassijuhatajatundidega,
- jt ühistevõistlustega, sh õppetööga.

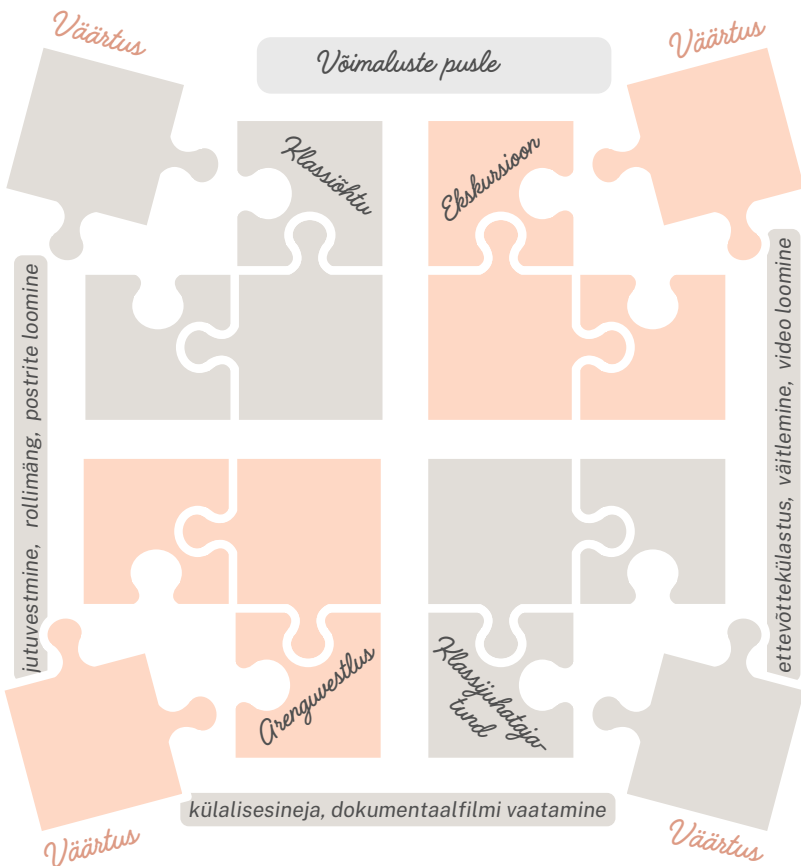
Praktiline ülesanne 6

Väärtuste selitamiseks on vajalik luua võimalusi, mille raames väärtuste teemasid käsitleda. Klassijuhatajatöös on mitmeid võimalusi selleks, et väärtuste üle juba toimuvate sündmuste ja tegevuste raames arutleda, planeerides selleks teadlikke tegevusi. Joonisel näed 4 puslet, millel on 4 tükki - väärtuse, sündmuse ja 2 tegevuse

tükki. Palun Sul:

- igale väärtuse pusletükile kirja panna üks oluline väärtus, mida puslil välja toodud sündmuse raames käsitleda
- ja igale tühjale pusletükile kirja panna 1 tegevus, mille raames saavad õpilased selle väärtuse üle arutleda, mõtiskleda, väidelda vms.

Mõned ideed tegevusteks on toodud Sulle abiks halli tekstina ümber joonise.

Küsimused eneseanalüüsiks

1. Mil määral kasutan klassijuhatajatöö võimalusi väärtuste selitamiseks?

.....
.....

2. Kuidas saan õpilasi julgustada arutlema väärtuste teemadel?

.....
.....

3. Kuidas saan väärtuste arutellu kaasata kõik oma klassi õpilased?

.....
.....

4. Kuidas ja mil viisidel saan klassi tunnivälisest ühistegevustesse väärtuste teemad sisse põimida?

.....
.....

Mis edasi?

Klassijuhatajatöös on mitmeid võimalusi klassiga väärtuste teemadel arutamiseks, põimides selleks toetavaid ja soosivaid tegevusi ühistesse klassitegevustesse nagu klassiõhtud, ekskursioonid, klassijuhatajatunnid ja muugi selline. Need kõik kannavad endas suurt väärtuskasvatustlikku potentsiaali ja on klassijuhataja jaoks ressursid.

Väärtuste selitamiseks on ühistel sündumustel ja ühistes tegevustes mitmeid võimalusi ja need peavad tõhusaks iseloomukasvatuseks olema ettekatsetud ja läbimõeldud. Meetodeid ja viise selleks on lõpmatult, alustades postrite loomisest, lõpetades ettevõttekülastuste, rollimängude,

väitlemise ja muu sellisega. Siin on klassijuhataja ruumi ja võimalust olla loov, luues ka ise erinevaid meetodeid.

Veel võimalusi

Sarnasel võimaluste pulsel meetodil on hea analüüsida ka teisi ühiseid tegevusi ja sündmusi, millel klassiga osaletakse. See on vajalik ja kasulik selleks, et klassijuhatajana ka ise aru saada, millist väärtuskasvatustlikku potentsiaali need tegevused endas kannavad ja seejärel juba järgmised sammud sellele tuginedes planeerida. Nii panustad ka sellesse, et koolis ja klassis toimuv õppetööväliline tegevus ei ole lihtsalt tore ajaviide ja meelelahutus, vaid süsteemne ja läbimõtestatud väärtuskasvatus.

PEATÜKK VII

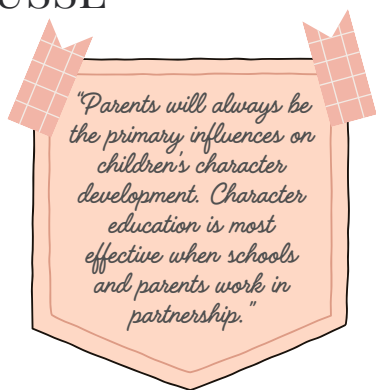
SUHTED LAPSEVANEMATEGA – LAPSEVANEMATE KAASAMINE ISELOOMUKASVATUSSE

Milleks koostöö lapsevanematega?

Lapsevanemad (ka hooldajad, eestkostjad jt) mängivad suurt rolli lapse väärtuste kujunemisel. Nii nagu õpilastegi puhul, peab lapsevanematega koostööks usalduslike suhete loomine olema teadlik ja läbimõtestatud protsess. See on kaasamise eelduseks ja määrab omakorda selle, mil määral lapsevanem on motiveeritud koostöös osalema ja sellesse ka panustama. Kaasates lapsevanemad positiivselt kasvatustöösse, on tulemuseks toetav ja koostöine võrgustik kooli ja kodu vahel, mis toetab iseloomukasvatust.

Kuidas luua eeldused lapsevanemate kaasamiseks?

On oluline, et lapsevanemate kaasamine oleks tõhusaks iseloomukasvatuseks positiivne. Seegi peab olema regulaarne ja läbimõeldud väärtuskasvatustlik tegevus, võimaldades lapsevanemale positiivseid kogemusi. See algab aga suhtlemisest ja tihti sellest, kuidas, mil viisil ja mis kontekstis klassijuhtaja lapsevanema-

tega ühendust võtab ja suhtleb. Klassijuhatajana teavitame küll lapsevanemaid õpilase probleemidest, kuid harvemini siis, kui õpilane on millegi heaga silma paistnud. Positiivseks kaasamiseks on vajalik lapsevanemaid informeerida aga ka sellest, mis õpilasel hästi on läinud ja seda mitte vaid kord aastas arenguevestlusel. Hästi minemiseks ei pea siinkohal olema eeskujulikud hinded või saavutused olümpiaadidel. Märgatud ja lapsevanemale teavitatud peab saama ka abivalmidus, lahkus, sõbralikkus ja muugi selline, mis kannab endas väärtuskasvatustlikku tähendust. Nii panustame headesse suhetesse lapsevanematega ja ühtlasi loome eeldused edasiseks toetavaks koostööks ka väärtuskasvatuse alal.

Praktiline ülesanne 7

Lapsevanemate kaasamine iseloomukasvatuse algab positiivsetest suhetest nendega, mis loob eeldused edasiseks koostööks ja nende kaasamiseks. Klassijuhatajana on hea

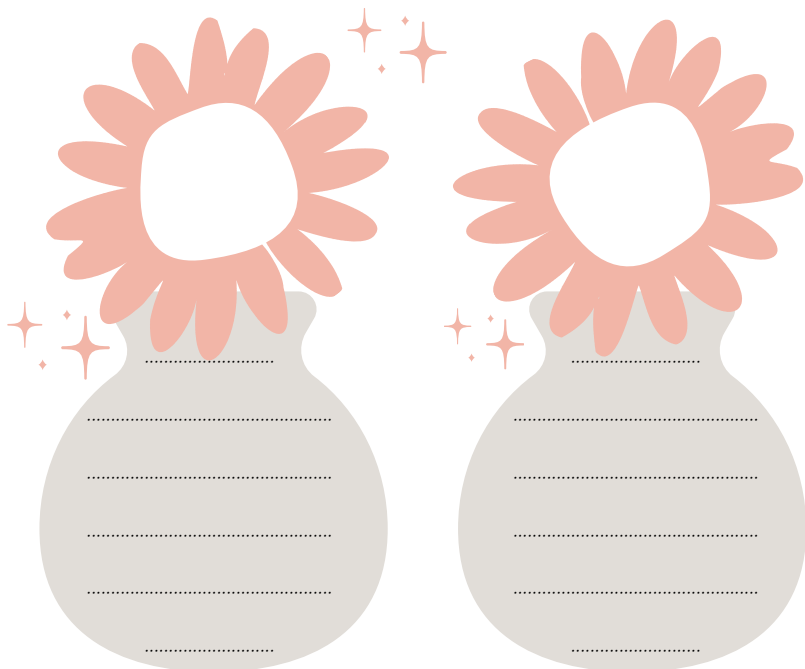
teada iseenda ootusi nendest suhetest. Selleks palun Sul alloleval joonisel kirja panna:

- 4 tunnust, mis iseloomustavad Sinu jaoks positiivset suhet lapsevanemaga.

Positiivsete suhete loomine ja hoidmine peab klassijuhataja jaoks olema strateegiline tegevus, et luua eeldused efektiivseks koostööks ja lapsevanemate kaasamiseks. Palun Sul järgmisele joonisele:

- esmalt lille südamikule kirja panna 2 Sinu jaoks olulisemat tunnust, mille eelneval joonisel välja tõid
- ja seejärel kirjutada igale vaasile 3 Sinu tegevust, mis selle tunnuse saavutamist või säilitamist toetaks.

Küsimused eneseanalüüsiks

1. Kuidas hindan enda ja oma klassi lapsevanemate suhteid praegu?

.....

2. Kui tihti ja millistes olukordades suhtlen ma oma klassi lapsevanematega?

.....

3. Millist eeskjuu saavad õpilased minu ja lapsevanemate suhetest?

.....

4. Millised minu tegevused toetavad lapsevanematega positiivsete suhete loomist ja säilimist?

.....

Mis edasi?

Tulemuslik ja meeldiv koostöö lapsevanematega algab positiivsete suhete loomisest ja nende hoidmisest. Klassijuhataja jaoks on positiivsed suhted lapsevanematega üliolulisel kohal nii iseloomukasvatases, aga ka klassijuhatajatöös üldisemalt. Seega on kasulik sellesse ka teadlikult panustada. Nii nagu õpilastegi puhul, aitab lapsevanematega positiivsete suhete loomiseks ja hoidmiseks suhtlemine ja teineteise tundmaõppimine ühiste tegevuste kaudu. Lapsevanematega kohtub klassijuhataja üldjuhul küll pigem harva, ent kommunikatsioon kodu ja kooli vahel on igapäevane osa klassijuhatajatööst. Seda arvesse võttes on mõistlik neisse tegevustesse teadlikult sisse põimida

ka strateegilisi võtteid selleks, et positiivseid suhteid luua ja hoida.

Veel võimalusi

Mida positiivsemad on lapsevanema kogemused kooliga ja suhted klassijuhatajaga, seda tõenäolisemalt soovib ja on nõus ta ka olema kaasatud. Lapsevanemate kaasamine ühiste sündmustele, väljasõitudele ja muulegi sellisele on hea võimalus lapsevanemate kasvatustöösse kaasamiseks. Sel juhul on mõistlik aga eelnevalt kokkulepped sõlmida. See hoiab ära arusaamatustest tulenevad konfliktid, mis suhetele rängalt mõjuda võivad. Tasub ka meeles pidada seda, et kõik vane-
mad ei soovi olla kaasatud ja sedagi valikut tuleb aktsepteerida.

LÕPETUSEKS

KOKKUVÕTE JA SOOVITUSED

Väärtuskasvatus on õpilase elus olulise ja määrava tähtsusega. On teada, et teismeeas muutuvad väärtusredeli kõrgematel astmetel olevad väärtused ehk see, mida õpilane kõige tähtsamaks peab. See tähendab, et teismeeas on veel võimalus noore väärtuste kujunemist ja väärtusprioriteete suunata. Täiskasvanuikka jõudes on välja kujunenud ja väärtusredelil prioriteetid leidnud inimese põhiväärtused, mis üldjuhul ei muutu ja mis jäävad teda ka terveks eluks saatma, mõjutades kõiki tema otsuseid ja tegevusi. (Schihalejev, 2011)

Sellest tulenevalt on äärmiselt oluline mõista seda, kuivõrd suur potentsiaal ja oluline roll on klassijuhataja väärtuskasvatustööl. Väärtuseid kannavad endas klassijuhataja kõik tööülesanded, alustades igapäevasest suhtlemisest nii õpilaste kui ka kolleegidega kuni klassiürituste korraldamiseni välja. Iga pisemgi tegevus peegeldab õpilastele väärtuseid, millest nad enda väärtussüsteemi märkmeid teevad. Teadliku ja tõhusa iseloomukasvatuse teostamiseks on määrava tähtsusega see, mil määral klassijuhataja seda rolli ja võimalusi endale teadvustab ja kuidas end ja oma tegevust sellest tulenevalt kavandab, reguleerib ja analüüsib.

Eneseanalüüs on klassijuhataja jaoks esimene ja hädavajalik samm iseloomukasvatuses. Selle abil saab selgust selles, milliseid tegevusi tehes ta juba väärtuskasvatust teostab ja kuidas ning millistes aspektides on vaja veel end täiendada, rohkem kõrvalt jälgida või milliseid tegevusi väärtuskasvatuseks ümber mõtestada nii enda kui õpilaste jaoks.

Tööraamatust saadud teadmised, praktilised ülesanded ja eneseanalüüsi küsimused loodetavasti suunasid Sindki rohkem mõtlema sellele, kuivõrd suur ja kande roll on klassijuhatajal eeskujuks olemisel ja seeläbi noorte väärtuste kujundamisel. Loodetavasti inspireeris ja motiveeris tööraamat Sind ka selleks, et edaspidigi klassijuhatajatöös rohkem tähelepanu pöörata väärtuskasvatusele aspektidele. Selleks on järgmisel lehel mugavalt ja kompaktselt kirjas tegevused, mida edasies töös klassijuhatajana rakendada selleks, et iseloomukasvatus oleks teadlik, tõhus ja strateegiline tegevus.

Väärtuskasvataja meelespea

- Olen positiivse ja turvalise klassikultuuri loojaks ja hoidjaks
- Panustan positiivsete suhete loomisse ja hoidmisse
- Õpin tundma oma õpilasi ja võimaldan neil ka mind tundma õppida
- Olen positiivseks eeskujuks oma õpilastele
- Julgustan õpilasi häid loomuomadusi avaldama
- Võimaldan õpilastel arutleda väärtuste teemade üle
- Loon võimalusi väärtuste praktiseerimiseks
- Kommuniqueerin õpilastele selgelt oma ootuseid
- Minu ootused on õpilasele täidetavad ja eakohased
- Toetan oma tegevuses õpilaste sisemist motivatsiooni
- Võimaldan õpilastel nende arvamust avaldada
- Tunnustan heade loomuomaduste ja väärtuste avaldumist
- Juhin ühistes tegevustes tähelepanu praktiseeritavatele väärtustele
- Panustan heade suhete loomisse ja hoidmisse lapsevanematega

Millised kolm mõtet võtan siit tööraamatust endaga kaasa?

Three horizontal, rounded orange brushstroke-like shapes, intended as writing space for the user's answers.

Minu jaoks olulised märkmed

KASUTATUD KIRJANDUS

Berkowitz, M. W. (2002). The science of character education. Bringing in a new era in character education (pp. 43–63). Stanford California: Hoover Institution Press. www.hoover.org/sites/default/files/uploads/documents/0817929622_43.pdf

Berkowitz, M. W. (2021). PRIMED for Character Education. Six Design Principles for School Improvement. Routledge.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. University of Rochester. https://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2000_RyanDeci_SDT.pdf

Haridussõnastik. Eesti Keele Instituut. www.eki.ee/dict/haridus

Klassijuhataja eneseanalüüsimudel. (2022). Tartu Ülikooli Eetikakeskus. https://www.eetika.ee/sites/default/files/www_ut/klassijuhataja_eneseanalüüsimudel_07012021.pdf

Klassijuhataja käsiraamat. Klassijuhatajale, aineõpetajale, koolijuhile. (2019). Tartu Ülikooli Eetikakeskus. https://www.eetika.ee/sites/default/files/www_ut/klassijuhataja_kasiraamat_veebi2020.pdf

Käis, J. (2018). Õpetuse alused ja teed. Üldine didaktika. Kirjastus Studium.

Parder, M.-L., & Hirsnik, H. (2020). Väärtuskasvatust toetavad tegevused ja nende enesehinnanguline tulemuslikkus Eesti üldhariduskoolide näitel. Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian Journal of Education, 8(2), 245-271. <https://doi.org/10.12697/eha.2020.8.2.10>

Poopuu, G. (2023). Klassijuhataja roll õpilaste iseloomukasvatases ühe Eesti põhikooli 9. klasside näitel. Seminaritöö.

Schihalejev, O. (2011). Väärtuskasvatus õpetajakoolituses. Tartu Ülikooli kirjastus.

